

ӨМУРОВА А. А.

Ж. Баласагын атындагы КУУ

ӨМУРОВА А.А.

КНУ им. Ж. Баласагына

OMUROVA A.A.

KNU J. Balasagyn

**КЫРГЫЗСТАНДА АТАКТУУ МУГАЛИМ, АПЫШ КОЙЧУМАНОВДУН
ПЕДАГОГИКАЛЫК ИДЕЯЛАРЫ ЖӨНҮНДӨ**

ИЗВЕСТНЫЙ ПЕДАГОГ КЫРГЫЗСТАНА, О ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИДЕЯХ АПИШАКОЙЧУМАНОВА

**FAMOUS TEACHER IN KYRGYZSTAN, ABOUT THE PEDAGOGICAL IDEAS OF
APISH KOICHUMANOV**

Аннотация: Заманбап билим берүү процессинде кыргыз элинин чыгаан педагогдордун жаш муундарды окутуу, тарбиялоодо улуттук маданиятыбыздын калыптанышына жана окуучулардын руханий чөйрөсүнө чоң салымын кошкон. Макалада социалисттик эмгектин Баатыры, Ата Мекендик согуштун ардагери, мектеп иштеринде зор иштерди аткарган Апыш Койчумановдун педагогикалык ишмердүүлүгү жөнүндө сөз болот.

Жогорку натыйжа бере турган алдыңкы педагогикалык тайрыйбанын негизги усулдары жана ыкмаларына көңүл бурулган.

Аннотация: В процессе образовательной деятельности воспитание подрастающего поколения, формирование национальной культуры и развитие нравственного сознания учащихся неопределима роль выдающихся педагогов кыргызского народа. В статье речь идет о педагогической деятельности Героя социалистического труда, ветеране Великой Отечественной войны, выполнившего значительную работу в школьной жизни. Обращено внимание основным методам и приемам передового педагогического опыта, приносящего высокие результаты.

Annotation: In the process of educational activities, the upbringing of the younger generation, the formation of national culture and development, the formation of national culture and the development of the moral consciousness of students, the role of outstanding teachers of the Kyrgyz people is invaluable. The article deals with pedagogical work, a veteran of the Great Patriotic War, who performed significant work in school life. Attention is drawn to the main methods and techniques of advanced pedagogical experience that brings high results.

Негизги сөздөр: социалисттик эмгектин Баатыры, согуштун ардагери, үй-бүлөөлүк тарбиялоо, башталгыч мектеп, тарбиялоо, окутуу, билим берүү, педагогикалык тажрыйба.

Ключевые слова: Герой социалистического труда, ветеран войны, семейное воспитание, обучение, начальная школа, образование, педагогический опыт.

Keywords: Hero of socialist labor, war veteran, family education, training, elementary school, education, pedagogical experience

Кыргыз ССРинин эмгек сиңирген мугалими, социалисттик эмгектин Баатыры Апыш Койчуманов 1923-жылы Ат-Башы районунун Ак-Моюн кыштагында кедей дыйкандын үй- бүлөөсүндө туулган. Ал өзүнүн педагогикалык жолун 1940-жылы он жети жашында, башталгыч класстардын мугалими болуп иштөө менен баштаган. Уулу Ата Мекендик согушта колуна курал алып кан жанын аябастан Мекенин фашисттик баскынчылардан каармандык менен коргогон, согуштун аягында Берлинди басып алуу кармашына катышкан. Ал согуш жылдарында көрсөткөн эрдиктери үчүн «Кызыл жылдыз» ордени, «Каармандыгы үчүн», «Берлинди алгандыгы үчүн», «1941-1945-жылдардагы Улуу Ата Мекендик согушта Германияны жеңгендиги үчүн», «Күжүрмөн эмгеги үчүн» ж.б. медалдары менен сыйланган.

А. Койчуманов советтик аскерлердин катарынан 1945-жылы демобилизацияланары менен туулуп өскөн айылына кайтып келип, Кызыл Дыйкан орто мектебинде кайрадан мугалим болуп иштей баштаган. Мектепте эмгектенген жарым кылымга жакын убакыттын аралыгында ал табиятынан таланттуу педагогдун үлгүсүн көрсөтүп, өз кесиптештеринин жана окуучуларынын арзуусуна ээ болгон. Мектеп ишинде орчундуу милдеттерди ишке ашырып, жаш муундардын билим алышына инсан болуп калыптанышына шарттарды түзгөн. Окуу китептерин жазууга жана көрсөтмө куралдарды түзүүгө активдүү катышкан.

Таалим-тарбиялоо иши көп кырдуу жана өтө татаал иш, аны жүзөгө ашыруу мектепке бүт коомчулукка оңой-олтоңго турбайт. Бала жаш кезинен эле калыптана баштайт. Ошондуктан ар бир жаш муун үй-бүлөөдө тарбияланып, калыптанып өсүп-өнүгөт. Ата- эненин тарбиялоосу баланын турмушунда үлгү алган алгачкы мектеби болуп саналат.

Үй-бүлөөдөн жакшы жүрүш-турушту, маданияттуулукту, адептүүлүктү, сылыктыкты көргөн балдар мектепте да адептүү жүрүп сабакты түзүк кабыл алат. Балага алиге чейин көңүл бөлбөгөн ата-энелер жашообузда көп кездешет. Жаш муундарды туура тарбиялап алып, келечекте инсан болуп калыптанып Ата Мекенинин сүйүп, коргоп ар тараптан өнүккөнадам болушуна мектеп, ата эне коом менен биргеликте колдоо көрсөтүү керек.

Атактуу педагог А. С. Макаренко ата-энелерге: «Силердин өзүңөрдүн жүрүш- турушуңар чечүүчү роль ойнойт. Силер балдарды тилдеп уруп, буйрук берип, же наасат айтып жатканыңар менен тарбиялап жатабыз деп ойлобогула. Силер аларды турмушуңардын баардык кырдаалдарында, ал тургай үйдөн башка жерлерде да тарбиялайсыңар, мына ушунун баары чоң мааниге ээ» - деп айткан. [1].

Чынгыз Айтматовдун чыгармалары биздин руханий кенчибизге айланып калганынын далилдеп өтүүнүн кажети жок. Союз кезиндеги баардык мектептериндей эле, А.Койчуманов иштеген Кызыл Дыйкан орто мектебинин биринчи класстын парталарында отурушкан бөбөктөрдөн тартып, мугалимдерине чейин бул улуу жазуучунун көркөм сөз дүйнөсүндө тараган даңкын жакшы билишет. Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы каармандары менен жакшы таанышбыз. Жазуучунун ар бир жаңы чыгармасын мурда ачылыш катарында көптөгөн педагогдор тозуп алышчу. Мугалимдер үчүн анын «Биринчи мугалим» повести өзгөчө кымбат [2].

Дүйшөн кыргыз мугалимдеринин эң башаты болгон, анын образы азыркы педагогдор биз үчүн ыйык болушу керек. Азыркы учурда педагог үчүн жалпы өзү эмгектенип жаткан республикадагы билим жана тарбия берүү боюнча тажрыйбаларды өздөштүрүү жетишсиздик кылат. Көптөгөн алдыңкы тажрыйбалар менен таанышып, гана тим болбостон аларды сиңирип, толуктап туруу абзел. Ошол бир нече жылдар бою акырындык менен топтолуп, сындан өткөн тажрыйба гана ишиңе ийгилик алып келээри бышык.

А. Койчуманов өзүнүн көп жылдык педагогдук ишинде союздук республикалардын областар жана шаарлардын алдыңкы мугалимдеринин иштери менен таанышкан. Андагы эң мыкты тажрыйбаларды үйрөнүп, сабак өтүүнүн жана эмгекке тарбиялоонун мазмундуу ыкмаларына ээ болгон. Аны суктандырган кесиптештерин бири алыскы Украинанын Черкас областындагы Корсунь-Шевченко районунун Сахнов мектебинин директору Ленин орденинин ээси В.А.Захарченко болуп эсептелген. Бул мектептин жалпы эле педагогдору сый урматка ээ болушкан. Өзү айылдык мектеп болгону менен анын бүтүрүчүүлөрүнүн билим деңгээли шаардык эң мыкты мектептеринен калышпаган. Днепропетровскидеги № 16 мектептин мугалимдери да мактоого татыган. Ошол кездеги тажрыйбалар көрсөткөндөй кайсы жерде күжүрмөндүк менен уюшулган мектептин мугалимдери, окуучулар үчүн көп кырдуу сабактан тышкары тарбия иштерди жаш өзгөчөлүгүнө карай мыкты уюштурган. Айрыкча окуучулардын кызыкчылыгы, жөндөмү көбүрөөк эске алынчу [3].

А.Койчуманов башталгыч класстын мугалими болгондуктан ишине өтө жоопкерчилик менен мамиле жасачу. Башталгыч класстардын окуучуларынын айлана-чөйрөгө карата экологиялык аң-сезимин өстүрүүдө өлкөбүздүн аймактары боюнча бир кыйла толук маалымат берүү зарыл нерселерден болуп саналат. Мугалимдин тажрыйбалуу болушу - машакаттуу иш. Өсүп келе жаткан жаш муундарга заманбап билим берүү менен бирге мектептин алдында жана мугалиминде чоң жоопкерчилик турат.

Келечектин ээлерин билимдүү, маданияттуу, кичи пейил эмгекти сүйгөн жаш муундарды тарбиялоо менен катар бир топ иштерди жүргүзүү абзел [4].

Балдар биздин келечегибиз аларды туура тарбиялоо ата-эненин негизги милдети. Баланы жакшы тарбиялоо үчүн ата-эне мектеп менен тыгыз байланышта болуусу абзел. Балдардын кылык жоругу ар түрдүү, кээ бир балдар мектепте өзүн тыкан жана таза алып жүрөт.

Баланы тарбиялоодон мурда анын ички дүйнөсүн үйрөнүү, анын кыял жоругун, эмнеге кызыгаарын жөндөмдүүлүгүн билүү зор ролду ойнойт. Мына ушунун баардыгы баланын инсан болуп калыптанышына шарт түзөт. Балдарды тарбиялоонун эң башкы усулу - бул баарынан мурда өзүнө карата талап коюу. Өз үй-бүлөөсүнө карата ата-энелик урматтоо, өзүнүн ар бир кадамына ата-энелик көзөмөл кылуусу абзел. Балдарга тарбия берүүдөн мурда үй-бүлөдө бири бирине карата мамиленин маданияттуу жашоонун ыктарын жакшы билүү чоң таасир берет.

Балдарды туура тарбиялоо үчүн ыңгайлуу шарт – педагогикалык жамааттын бирдиктүү талабы болуп саналат. Баарыбыздын максатыбыз бир болгон соң баланын жүрүш-турушуна, инсан болуп калыптанышына шарт түзүүбүз абзел. Жаш муундарды тарбиялоонун милдеттерин чечүүдө жалпы билим берүүчү мектептер менен педагогикалык коллективде жана коомдо эң маанилүүсү бала инсан болуп өсүп-өнүгүп калыптанат. Ошондуктан бала үй-бүлөөдө кылдаттык менен тарбияланып мамлекетке өз пайдасын тийгизет.

Тарбиянын пайдубалы башталгыч мектепке чейин үй-бүлөөдө түзүлөт. Бала кичинекейинен кандай сапаттарга карата тарбияланса, чоңойгондо да ошол сапаттарга ээ болуп калыптанат. Кыргыз элинин көптөгөн макалдары бизге белгилүү: «Уядан эмнени көрсөң ошону аласың» «Аганы көрүп иниси өсөт» деген элдик макалдар баланы тарбиялоодоозор таасирин тийгизет.

Балдарды тарбиялоо жөнүндө А.С. Макаренкоунун ата-энелерге карата айткан сөздөрүн дагы эске салалык. «Балдарды тарбиялоо -биздин өмүрүбүздүн эң маанилүү бөлүгү. Биздин балдарыбыз өлкөнүн келечектеги атуулдары, алар тарыхты түзүшөт. Кээ бир педагогдор өздөрүнүн күнөөлөрүн сезбей балага күнөө оодарышат.» [1,18-б.]

Кыргыз элинде «Жакшы сөз жан эритет, жаман сөз жан кейитет»-деген сөз бар, анын сынарындай ата-энеге чебер өтө кылдаттык мамиле керек экендигин А. Койчуманов өз практикасынан көп байкаптыр. Окуучуунун болоор-болбос кылыгын дароо эле ата-энеге таңуулай салбастан өзү менен бирдикте аракеттенсе жакшы болот.

А.Койчуманов ата-эне баласынын жакшы адам болуп, калыптанышына салым кошуу керек деп эсептеген. Себеби мугалим тарбиялоо ишинде окуучуунун сабакка болгон жоопкерчилигин сезе билүүсү абзел [4].

Айрым бир мугалимдер окуучуну эркин тарбиялоого жол беришет жана окуу процессин көзөмөлдөп туруусу аркылуу талапчыл болуу менен бирге, кээ бир учурда билим берүү процесинде алдыңкы педагогдун чеберчилиги практикада колдонуу, менен жаш муундун инсан болуп калыптанышына шарт түзүлөт. Көпчүлүк ата-энелердин алдында ар бир баланын кетирген кемчилигин ачык айтуу зарыл, ошондо гана натыйжалуу жыйынтыкка жетүүгө болот.

А. Койчуманов башталгыч класстарда окуу китептерин жакшыртуу үчүн, көптөгөн эмгектерди жасаган. Окуу китептерин түзүүдө, кыргыз башталгыч класстардын узак жылдардан бери иштеп келе жаткан, практик-мугалимдердин катарын ал толуктаган. Башталгыч класстын мыкты мугалими даанышман А.Койчуманов окуу китептери н түзүүгө активдүү катышкан практик-мугалимдин бул саамалыгын урматтоого тийишбиз.

Кийинки жылдарда дагы башталгыч класстарда окутуу тарбиялоо багытында көп эмгектерди жасаган. Өзгөчө мектеп босогосун жаңыдан аттаган жана билим алуунун биринчи баскычында окуп жаткан башталгыч класстардын окуучуларынын кат сабаттуулугун жогору көтөрүү, сөз байлыгын арттыруу өзүлөрүнүн ой-пикирлерин тууралап, ыраттуу, системалуу айта билүүгө жана жазууга көнүктүрүү оңой иш эместигин белгилеген.

Бул иштерде башталгыч класстарды окутуп жаткан А. Койчуманов чыгармачылык менен талбай эмгектенүүсүн окутуу менен тарбиялоону бирдиктүүлүгүн чыңдоосун жана сабакты өткөрүүнүн ар түрдүү формаларын устаттык менен колдонулушун, окутуудагы көрсөтмөлүүлүк усулун өз ишинде кеңири колдонгон. Мына ушунун натыйжасында билим берүү жаатында А. Койчуманов белгилүү педагог болуп калды. Айрыкча башталгыч класстарда окуунун максатка жетүүсүнө аракет кылган жана орун алган кемчиликтерге карабай бир катар ордундуу иштерди жүргүзгөн. Окуучуларга чыгармачылык менен мамиле жасап, алар окуй турган көркөм адабий чыгармалар, элдик жомоктор тамсилдер башталгыч класстардын окуучуларынын сабаттуулугуна, билимине жана жаш өзгөчөлүктөрүнө жараша таалим-тарбия берген.

Башталгыч класстарында ар бир предмет боюнча сабак берүүнүн алдыңкы методдорун колдонуп, көп жылдар бою бай тажрыйбасына таянуу менен окуучуларга терең, билим алууга алардын жакшы өздөштүрүүсүнө жетишкен жана окуучуларын класстан - класска толугу менен көчүрүп келген алдыңкы педагогдордун катарын А. Койчуманов толуктаган. Окуучулардын орфографиялык кат сабаттуулугун жогорулатуу үчүн грамматикалык материалдарга ылайык, иш алып барган.

Тажрыйбалуу педагог, устат тарбиячы, үлгүлүү инсан катары А. Койчумановдун демилгелүү иштерин район гана билбестен, республикабыздагы баардык мугалимдерге таанымал. Кыргыз башталгыч класстарында жаш муундарга билимин жана тарбия берүү иштерин жакшырткан жана өрнөктүү иштеген, бул сыяктуу алдыңкы мугалимдердин бай тайжрыйбасын үйрөнүү, жайылтуу жана көңүлдүн борборуна сактоого тийишбиз.

Жыйынтыктап айтканда А.Койчумановдун билим берүү процессинде өз орду бар жана жаш муундарды тарбиялоодо эмгеги эбегейсиз. Ал алдыңкы тажрыйбаны колдонуу менен билим берүүгө өзүнүн зор салымын кошкон. Мына ушундай өрнөк ээси А. Койчумановдун педагогикалык ишмердүүлүгү жаш муундарды тарбиялоодо, таланттуу ар тараптан өнүккөн инсанды өстүрүү ар бир мугалимдин милдети болуп эсептелиши зарыл.

Колдонулган адабияттар:

1. Макаренко А.С. Педагогикалык поэма. – Фрунзе: Кыргызокуупедбас, 1961ж.
2. Айтматов Ч.Т. Биринчи мугалим. – Фрунзе, 1962ж. - 6-10бет.
3. Койчуманов А. Тарбиялоонун таасири // Мугалимдер газетасы, 1965-ж. № 84, 2-бет.
4. Койчуманов А. Достордун тажрыйбасы шыктандырат //Нарын правдасы, 1979-ж. 5-май,2-бет.
5. Койчуманов А. Балабыз адептүү болсо // Кыргызстан маданияты, 1978-ж. № 50, 3-бет.